

УДК 340.116:006(477)

С. П. Мороз, кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права Університету митної справи та фінансів
М. О. Кравчук, студент Університету митної справи та фінансів

СТАНДАРТ ЯК СКЛАДОВА ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Розглянуто питання місця стандарту у правовій системі, запропоновано власне визначення поняття стандарту. Досліджено співвідношення понять “правовий стандарт” і “стандарт у праві”.

Ключові слова: *стандарт; правова система; правовий стандарт; стандарт у праві.*

The article is devoted to the question of the place of the standard in the legal system and developing its own definition of a standard. The place of the standart as a part of the legal system is insufficiently developed at the doctrinal level, which causes problems in its application and relation to other normative legal acts. In particular, there are questions to the content of the concepts of “standard”, “normative document”, “consensus”, “instruction”, “feature” and other related. However, the process of cancellation of interstate standards GOST up to 1992, provided by the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European atomic energy community and their member States, on the other hand, has caused a number of problematic issues that also require the development of theoretical models for resolving them. On this basis special characteristics of the standard as a component of the legal system was separated. At the same time, the conception of “legal standard” and “standard in law” was studied.

Key words: *standard; legal system; legal standard; the standard in the law.*

Постановка проблеми. Місце стандарту як складової правової системи недостатньо вивчено на доктринальному рівні. Це зумовлює проблеми в його правозастосуванні та відношенні з іншими нормативно-правовими актами. Зокрема, досі не розроблено питання змісту понять “стандарт”, “нормативний документ”, “консенсус”, “настанова”, “характеристика” та інших суміжних із ними. Водночас процес скасування міждержавних стандартів ГОСТ до 1992 р., передбачений Угодою про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами – членами, з іншого, зумовив низку проблемних питань, що також потребують розробки теоретичної моделі їх урегулювання [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню дослідження стандарту присвячено праці таких учених, як С. В. Бобровник, С. П. Погребняк та ін. Однак це переважно галузеві дослідження. Фундаментальних розробок теоретичного рівня недостатньо, що зумовлює актуальність даної теми.

Мета статті – з’ясувати місце стандарту як нормативного документа в правовій системі України.

© С. П. Мороз, М. О. Кравчук, 2017

Виклад основного матеріалу. В Юридичній енциклопедії термін “стандарт” тлумачиться як щось таке, що позбавлене індивідуальних особливостей, своєрідності, оригінальності. У широкому загалі слово стандарт – це взірць, еталон, модель, сприймається як вихідне положення, котрому мають відповідати певні об’єкти [2, 614–616].

Функціональне значення будь-якого стандарту зводиться виключно до усвідомлення його чітко визначених параметрів, меж. Окрім того, природа стандарту не завжди однозначна з огляду на так звану казуальну силу, що визначає власне стандарт. Основу стандарту становить внутрішня логіка змісту (критерій оцінювання собі подібних) і зовнішній фактор, що визначив необхідність стандарту. Тобто, з одного боку, сила стандарту – в незаперечності його змісту, а з іншого – у зовнішніх факторах, що спонукають саме цей стандарт до буття. Правовий стандарт як соціальний феномен у буквальному сенсі можна тлумачити, як щось незмінне, без будь-яких обумовленостей чи заперечень [3, 219–220].

У зв’язку з вищезазначеним робимо висновок, що стандарти виступають “межами” певної поведінки, вихід за рамки яких порушуватиме оптимальний ступінь упорядкованості у певній сфері. Саме цим і зумовлюється місце стандартів у правовій системі, які не визначають конкретних норм поведінки, а встановлюють граничні межі дозволеної поведінки.

На нормативному рівні поняття стандарту визначається Законом України “Про стандартизацію” від 05.06.2014 р. № 1315-VII (далі – Закон), нормативним документом, що ґрунтується на консенсусі і прийнятий визначеним органом, що встановлює для загального й неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів, спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості у певній сфері [4].

З огляду на таке визначення, виокремлюємо ознаки стандарту. По-перше, стандарт – це нормативний документ. Законом під нормативним документом визнано документ, що встановлює правила, настанови чи характеристики щодо діяльності або її результатів. Не можемо погодитись із даним визначенням, адже назва нормативного документа засвідчує наявність у ньому норми права, що є лише правилом поведінки. С. В. Бобровник визначає норму права як загальнообов’язкове, формально визначене, встановлене чи санкціоноване державою (народом) правило поведінки, що забезпечує регулятивний вплив держави на суспільство шляхом надання суб’єктам певних прав і покладення обов’язків, охороняється та гарантується державою можливістю примусового впливу [5, 76]. С. П. Погребняк взагалі ототожнює стандарт із правилом поведінки, яке містить норма, та формулює таке визначення поняття: “Норма права – це різновид соціальної норми, що закріплює правило (стандарт) правомірної поведінки, неприпустимість відхилення від якого гарантується державною владою” [6, 4]. Зважаючи на наведені визначення, слід з’ясувати, чи може нормативний документ встановлювати “правила”, “настанови” та “характеристики”, не втративши при цьому ознак нормативності.

Відповідно до Академічного тлумачного словника, настанова – це вказівка або порада діяти певним чином [7]. Так як норма права загальнообов’язкова до виконання, то вказівка чи порада вже не може мати нормативного характеру, тобто настанова не може бути нормативним документом. За Академічним тлумачним словником, характеристика – опис, визначення істотних, характерних особливостей, ознак кого-

чого-небудь [7]. Однак характеристика без вжиття заходів державного примусу щодо її виконання не матиме обов'язкового характеру, отже, й нормативного.

Виходячи з вищенаведеного, вважаємо, що нормативним документом можна визначити тільки правила щодо діяльності або її результатів.

Другою ознакою стандарту є його заснування на консенсусі. Законом консенсус визначається як загальна згода, що характеризується відсутністю серйозних заперечень із суттєвих питань у більшості зацікавлених сторін і досягається в результаті процедури, спрямованої на врахування думки всіх сторін і зближення розбіжних поглядів [4]. Консенсус не обов'язково одностайний. Тож передумовою консенсусу є певний спір. Тоді виникає питання: якщо стандарт ґрунтується на консенсусі, консенсус виникає зі спору, то який спір виникає під час розробки стандарту і хто є зацікавленими сторонами в ньому? Під час визначення поняття консенсусу згадується певна “процедура”, внаслідок якої досягається згода. Тому що це за процедура і яким нормативним актом вона встановлюється не конкретизовано.

Третя ознака – прийняття стандарту певним органом, що встановлює для загального й неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів. Саме в цій ознаці виявляється нормативність стандарту, тобто його загальність і неодноразовість використання.

Четверта ознака стандарту – його спрямованість на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері. У даному разі прикметник “оптимальний” – оцінне поняття, тому визначення достатності “оптимальності” стандарту потребує конкретизації.

Щодо місця стандартів у правовій системі, то воно зумовлюється особливостями застосування національних стандартів. Так, відповідно до ст. 23 Закону, національні стандарти й кодекси усталеної практики застосовуються на добровільній основі, крім тих випадків, коли обов'язковість їх застосування встановлена нормативно-правовими актами. Національні стандарти й кодекси усталеної практики застосовуються безпосередньо чи шляхом посилання на них в інших документах [4]. Це означає, що нормативного характеру стандарт набуває лише у разі посилання на нього іншим нормативно-правовим актом, що є ще однією особливістю стандарту як складової правової системи.

Водночас стандартом ДСТУ 1.5: 2003 “Національна стандартизація. Правила побудови, викладання, оформлення та вимоги до змісту нормативних документів” визначено порядок подання стандартів та інших нормативних документів у нормативних посиланнях, зокрема: 1) нормативно-правові акти центральних органів державної влади (у разі обґрунтованої потреби); 2) національні стандарти України; 3) інші нормативні документи загальнодержавного значення; 4) міждержавні стандарти; 5) міжнародні та (або) регіональні стандарти. Тобто на рівні стандарту встановлено ступінь юридичної сили кожного з досліджених нормативно-правових актів [8].

З огляду на вищезазначене, в теорії права стандарти становлять окремий різновид актів, який можна назвати “актами непрямої дії”. Їхня дія зумовлюється тим, що для надання їм нормативного характеру (тобто загальнообов'язковості) потрібне посилання іншого нормативно-правового акта. Своєю чергою, “акти прямої дії” застосовуються та мають обов'язкову дію безпосередньо, без вказівки на них іншими нормативно-правовими актами. Отже, акти непрямої дії нижчі за юридичною силою, ніж нормативно-правові акти прямої дії.

У контексті правової системи виникає також питання розмежування понять “правовий стандарт” і “стандарт у праві”. Вважаємо, що це зумовлено належністю до підходу щодо розуміння права. Поняття “стандарт у праві” розроблено виходячи з позитивістської концепції, яке тлумачимо як нормативно-визначені межі допустимої поведінки, спрямовані на досягнення оптимального ступеня впорядкованості у певній сфері. Власне законодавче закріплення стандарту як нормативного документа – це формальне вираження “стандарту у праві”. Поняття “правовий стандарт” – ширше поняття, котре, крім нормативно-визначених меж допустимої поведінки, враховує також загальні принципи справедливості та є відображенням природно-правової концепції праворозуміння. Поняття “правовий стандарт” застосовується переважно для визначення міжнародних стандартів, натомість поняття “стандарт у праві” визначається національною правовою системою.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Підсумувавши, робимо висновок, що стандарти характеризуються двома ознаками: по-перше, вони не визначають конкретних норм поведінки, а встановлюють граничні межі дозволеної поведінки, вихід за рамки яких порушуватиме оптимальний ступінь впорядкованості в конкретній сфері; по-друге, стандарт набуває ознак нормативності лише у разі посилання на нього іншим нормативно-правовим актом, що засвідчує його нижчу юридичну силу, ніж нормативно-правові акти.

Список використаних джерел:

1. Кравчук М. О. Щодо скасування міждержавних стандартів (ГОСТ), розроблених до 1992 року / М. О. Кравчук, О. А. Зуєва // *Управлінські науки в сучасному світі* : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (21–22 листопада 2016 р., м. Київ). – К. : КНЛУ, 2016. – 180 с.
2. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. – Т. 5 / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998–2003. – 736 с.
3. Мороз С. П. Теоретико-методологічні аспекти поняття “міжнародні стандарти прав людини” / С. П. Мороз // *Теоретичні та практичні проблеми адаптації національного законодавства України до світових стандартів правового регулювання* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (грудень 2012 р., м. Донецьк, Україна). – Донецьк : Донецький університет економіки та права, 2012. – С. 219–222.
4. Про стандартизацію : Закон України від 05.06.2014 р. № 1315-VII // *Відомості Верховної Ради*. – 2014. – № 31. – Ст. 1058.
5. Бобровник С. В. Система законодавства України: актуальні проблеми та перспективи розвитку / С. В. Бобровник, О. Л. Богінич ; НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К. : Наук. думка, 1994. – 123 с.
6. Погребняк С. П. Колізії у законодавстві України та шляхи їх переборення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / С. П. Погребняк ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2001. – 19 с.
7. *Академічний тлумачний словник української мови* : в 11 т. / [ред. колег.: І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 1: А–В / [ред. П. Й. Горьцький, А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, Н. І. Швидка]. – К. : Наукова думка, 1970. – 799 с.
8. ДСТУ 1.5: 2003 Національна стандартизація. Правила побудови, викладання, оформлення та вимоги до змісту нормативних документів (ISO/IEC Directives, part 2, 2001, NEQ).